

GALATA'DA ERMENİ SARRAFLAR VE KREDİ İLİŞKİLERİ (1700-1720)

Metin Ziya KÖSE*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının ekonomik boyutu üzerine yazılan eserlerde sarrafların oynadığı rol çoğu kez menfidir. Bu bakımdan bu meslek dalının hangi şartlarda ve nasıl geliştiğini açıklamak önemlidir. Sarrafların XVIII. yüzyıl başlarındaki vaziyetini ele alan bu çalışma, kredi ilişkileri üzerinden sarrafların Osmanlı toplumu içerisindeki yerini belirlemeye çalışmaktadır. Sarrafların neredeyse tamamının Osmanlı Ermenileri olması konuyu daha ilginç hale getirmektedir. Osmanlı idaresinin parasal işlemlerin fazla olduğu ve faizin yaygın olarak kullanıldığı bu meslek kolunda Ermenileri ikame etmesi bilinçli bir tercih gibi durmaktadır. Ayrıca sarrafların ancak sarraflar gediğine bağlı olarak faaliyette bulunması onların kontrolünün sağlanmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Böylece Galata'da Ermeni sarrafların kredi ilişkilerini ele alan bu çalışma, hem Osmanlı'da sarraflığın kökenlerine dair bilgi vermekte, hem de kredi işlemlerinin hukukî ve iktisadî yapısı hakkındaki bulguları ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Galata, sarraf, Ermeni, kredi, kredi hukuku.

Abstract

ARMENIAN SARRAFS AND THEIR CREDIT RELATIONS IN GALATA (1700-1720)

The role of sarrafs is often viewed negatively in studies on the economic aspects of the Ottoman decline. For this reason, it is important to explain the circumstances under which this profession developed. This study, which focuses on the condition of sarrafs at the beginning of the 18th century, tries to determine the position of sarrafs in Ottoman society in terms of credit relations. Making the issue more interesting is the fact that most of the sarrafs were Ottoman Armenians. It seems that the Ottoman administration chose Armenians for this profession on purpose, which has an intense money procedure and pay interest. Furthermore, it had an important role that sarrafs were only depended on sarrafs concession (gedik) to provide their control. This study, which examines credit relations, provides information about the roots of the sarraf institution in the Ottoman Empire. It also provides findings regarding the financial and judicial structure of the credit procedure.

Key Words: Galata, sarraf, Armenian, credit, credit law.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; metinziyal@hotmail.com.

Giriş

Sarraflığın bir meslek olarak varlığı Osmanlı toplumunda çok öncelere gitmektedir. Bu meslek dalı, XVIII. yüzyıldan daha evvel icra edilmekteydi. Mesela, XVI. yüzyıla ait ve III. Murad'ın kızı Fatma Sultan'a ithâfen hazırlanmış olan bir astroloji yazmasında sarraflar hakkında bilgi verilmesi dikkat çekicidir. Müstakil bir meslek dalı olarak kabul edilen sarrafları astrolojik bakımdan güneş temsil etmektedir. Para, altın ve tahvil işi yapan sarraflar ayrıca sarrafiye adı altında komisyon almaktaydı¹.

Tanıtmaya ve tanımlamaya dayalı bu ifadelerin çok daha ötesinde, sarraflar önemli sayılabilecek derecede iktisadî faaliyetlerin odağında bir mevkiye sahipti. Ancak XIX. yüzyılda sarrafların devlet ekonomisi üzerindeki etkilerine ve XX. yüzyılda yıkılış paradigmasının ana unsurlarından biri olan gayrimüslimlere yönelik tasavvurlar sarraflara karşı menfi bir anlayışın oluşmasına sebep oldu². Sarraflığın çoğunlukla gayrimüslimler tarafından icra edilmesi ve bunların zaman zaman düştükleri yanlışlar³ bu bakış açısını kuvvetlendirdi. Bu olumsuz tavrın Osmanlı'nın nispeten daha dirayetli olduğu önceki yüzyıllar için de mevcut olduğunu söylemek mümkündür⁴.

Kredi işlemlerinin baş aktörü durumundaki sarrafların piyasa şartlarına göre oluşan ve idarenin de farkında olduğu belirli bir faiz oranı ile çalışmalarını kamu nezdindeki konumlarının çoğunlukla olumsuz bir mahalde bulunmasına vesile olmaktadır. Ancak Galata mahkemesine yansımış olan kredi anlaşmalarından da anlaşılacağı üzere kredi münasebetlerinin bütün safhaları kanun dairesinde yapılmaktaydı. Sarraflar ile yapılan bu resmi anlaşmalar haricinde kredi veren ve alan taraflar arasında bilhassa kredinin faizi ile ilgili yapılan kayıt dışı anlaşmaların varlığını ispatlamak mümkün görünmese de bu tarz anlaşmaların var olabileceğini

¹ Özden Süslü-Nur Urfalıoğlu, “Bir Osmanlı El Yazmasına Göre XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Meslekler”, *38. ICANAS Bildiriler*, VI, Ankara 2012, s. 2870.

² Halil Köse, *140 Numaralı Darphane Defterine Göre Osmanlı Devleti'nde Sarraflar*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 75 ve Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, İstanbul 1991, s. 16-17.

³ Gayrimüslim sarrafların iltizam sistemi içerisinde vergi kaynaklarının himayesinde görülen ilgisizlikleri ve tahripkâr tutumları için Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 102-103.

⁴ Necibe Sevgen, “Nasıl Sömürüldük? Sarraflar”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 13, s. 46 vd. İslam toplumlarında sarraf ve tüccar sınıfına dair olumsuz bakış açısının tarihî ve dinî kökenlerine dair bk. Halil İnalçık, “Capital Formation in the Ottoman Empire”, *Journal of Economic History*, XXIX (1967), s. 103 vd.

düşünmek gerekir. Zaten sarrafların kamu vicdanında edindikleri menfi tablonun ana sebebi olarak bu durumu göstermek daha kayda değer olacaktır.

Sarraflar hakkında gittikçe belirginleşen bir bilgi yumağı oluşmaya başlamıştır⁵. Genellikle Osmanlı'nın son dönemlerini kapsayan çalışmalarda Galata Bankerleri olarak tanıtılan bu esnaf birliğinin⁶ imparatorluğun ekonomik vaziyetinin kötüleşmesi ve yıkılmasında üstlendikleri rolleri dışında başka rollerinin de olabileceğini ortaya koyan çalışmalar artmaktadır. Böylece yalnızca olumsuz etkileri değil ama aynı zamanda Osmanlı iktisat ve finans yapısındaki yerleri, faydaları, misyonları ve tarihi süreç içerisinde nasıl bir rol üstlendikleri açığa çıkarılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki sarraflar yalnızca imparatorluğun merkezinde değil aynı zamanda taşrada da önemli roller üstlenmekteydi⁷.

Sarrafların Osmanlı finans piyasası içerisindeki yeri şüphe götürmeyecek şekilde önemliydi⁸. Böylece tefeci gözüyle bakılmaktan daha ziyade Osmanlı yönetimi tarafından varlığı kabul edilmiş “*resmi statülü*” bir esnaf örgütlenmesinden bahsetmek daha doğru olacaktır⁹. Nitekim, bu çalışmanın ana omurgasını oluşturan Galata mahkemesi kayıtlarına göre sarrafların kredi ilişkilerini yasal dayanaklar üzerinden ve hukukî süreçler dahilinde yaptıkları görülmektedir.

Sarrafların temel işlevlerinin bir hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre sarraflar kredi alıp vermekte, gerek emanet usulü gerekse iltizam sistemi içerisinde yer almakta, yüksek askeri zümreye sarraflık yapmakta, gayrimenkul alım satımı ile uğraşmakta, iltizam sisteminde kefalet vazifesini üstlenmekte, para mübadelesi yapmakta, para nakli işlerini yürütmekte, para muhafazası gö-

⁵ Sarraflarla ilgili yeni bir çalışma için bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, “İstanbul Sarrafları (1691-1835)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30 (İstanbul 2014), s. 19-96.

⁶ Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, Orion Kitabevi, İstanbul 1991.

⁷ Mesela, Ankara sarrafları için Galip Eken, “19. Yüzyılda Ankaralı Sarraf Esnafına Dair Bazı Bilgiler”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, I, Ankara 2012, s. 185-191; Bursa için Halil İnalçık, a.g.m., s. 109; Kıbrıs'taki sarraflar için bkz. Kemal Çiçek, “Diplomat, Banker ve Tüccar: 18 Yüzyıl Başlarında Larnaka'da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXI (İstanbul 2001), s. 269-283. Diyarbakır'da Müslüman bir sarraf için bkz. Özlem Başarır, “Diyarbakır Voyvodası Mustafa Ağa'nın Terekesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Bilig*, 65 (2013), s. 36.

⁸ Yavuz Cezar, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar”, *Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 206.

⁹ Resmi statülü tabiri için bkz. Yavuz Cezar, “18. Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, ed. Tülay Artan, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Türk Tarih Vakfı, İstanbul 1998, s. 19.

revini ifa etmekteydi¹⁰. Bunların dışında devletle olan parasal münasebetleri de ehemmiyetlidir. Bilhassa iç borçlanmada kefalet hususunda devletin ilk başvurduğu kesim sarraflardır¹¹.

XVIII. asrın ilk çeyreğine ait Galata mahkemesi kayıtları daha çok Galatalı esnaf ve tüccarın ya da burada yaşayanların sarraflarla kurduğu kredi münasebetlerini göstermektedir. Sarraflar genellikle küçük ve orta ölçekli krediler vermektedir. Böylece nispeten erken bir dönemde Galatalı sarrafların kredi anlaşmalarının tahlili ve kredi münasebetlerinin yapısını görebilmek mümkün olmaktadır. Önemlerinin sanıldığından fazla olduğunu ortaya koymak niyetiyle yapılan bu çalışmada görüleceği üzere İstanbul'da mühim bir ticaret merkezi olan Galata'da sarraflar etkin bir rol oynamaktaydı. Para vakıfları dışında finansör olarak piyasalara para akışı sağlayan sarrafların kredi ilişkilerinde hangi usullerle hareket ettikleri, kimlere finansman sağladıkları ve piyasalar için ne anlama geldiklerini ortaya koymak bu nedenle elzemdir. Sarraflar sermaye müteşebbisi olarak birikimlerini kullanarak kredi verdikleri gibi piyasadan borç para alarak bunları fon haline getirip kredi işlemlerinde kullanıyorlardı. Aslında sarrafların düzeni üç önemli unsur üzerinden yürümekteydi: Sermayeleri, alacakları ve borçları.

Bu çalışmada bahsedilecek olan sarrafların tedarik ettikleri kredi miktarlarına bakılacak olursa büyük boyutlu olmaktan daha ziyade küçük ve orta ölçekli kredilerin mevcut olduğu görülecektir¹². Yavuz Cezar'a göre sicillerde yer alan her borç-alacaklı ilişkisini kredi olarak tanımlamak doğru değildir. Buna göre kredi münasebeti için vade ve faiz iki önemli unsurdur. Bunların var olması halinde bir kredi münasebetinden bahsetmek mümkün olacaktır¹³. Yine Cezar "sıradan sarraflar" olarak nitelendirdiği sarrafları para değişimi yapan, kuyumculara hammadde sağlayan bir esnaf grubu olarak tavsif etmektedir. Sıradan sarrafların en önemli vazifesi ise faizle kredi vermektir¹⁴.

Bu açıklamalardan sonra XVIII. yüzyılın ilk yirmi yılında Galata'da sarraflık yapan Ermenilerin kredi ilişkileri ortaya konup, bu kredilerin hukuki bo-

¹⁰ Süleyman Kaya, *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 45-55.

¹¹ Araks Şahiner, *The Sarraf of İstanbul, Financier of the Empire*, Boğaziçi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 42.

¹² Şahiner, devletle münasebeti olan sarrafları kapital bakımından daha büyük, sivil alanda iş yapan sarrafları ise daha küçük ölçekli olarak değerlendirmektedir. Bu konuda bk. Şahiner, *a.g.t.*, s. 25.

¹³ "Eyüp'te Para ve Kredi", s. 19.

¹⁴ Cezar, "Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 182.

yutu ele alınacaktır. Bu çalışmanın amacı Ermeni sarrafların Galata'da temin ettikleri kredi işlemlerinin tahlilini yapmak ve bu esnaf grubunun hangi hukukî ve iktisadî unsurları kullanarak işlerini yürüttüklerini ortaya koymaktır. Çalışmada Galata Şer'iyeye Sicillerinden elde edilen ilgili veriler kullanılacak, konu ile alakalı diğer çalışmalar gözden geçirilecek ve değerlendirilecektir. Aşağıda görüleceği üzere şu konulara değinilecektir: Kredinin Osmanlı ekonomisi içerisindeki yeri, Galata'nın sarraflar için ehemmiyeti, bir esnaf örgütlenmesi olarak sarraflık, Ermeni sarrafların Osmanlı toplumu ile olan kredi münasebetleri ile sarrafların temin ettiği kredi işlemlerinin hukukî vaziyeti.

Osmanlı İktisadî Yapısı İçerisinde Kredinin Yeri

Şer'iyeye sicillerine birçok kez yansıdığı üzere kurumsallaşmış kredi ilişkileri Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde bir hayli yaygındı¹⁵. Gerek askerî sınıf gerekse reâyâ, sermayeleri ölçüsünde kredi vermekteydi¹⁶. İncalcık, bilhassa yönetici sınıfın hem merkez hem de taşrada kredi yoluyla para kazanma arzusunda olduğunu ifade etmektedir¹⁷. Bankanın olmadığı erken ve geç modern dönemdeki bir ekonomik yapı içerisinde bu görevi üstlenmiş birer kredi kurumu olarak para vakıfları ve sarraflar piyasaların finans tedarikçileri oldular. Osmanlı idaresinin tüccar sınıfın yanında sarrafları bilhassa piyasadaki para sirkülasyonunun devamı için koruyup kollaması bu bakımdan anlamlıdır¹⁸. Ayrıca şahsî sermaye birikiminin sınırlandırılması esasına dayanan bir ekonomik anlayışta, sarrafların kasdî olarak bunun dışında tutulması dikkat çekmektedir¹⁹.

Para vakıfları bir nevi banka gibi çalışan, borçlanmayı uzun vadelere yayan ve taksitlendirme seçeneği sunan bir kurumdu²⁰. Ancak bu vakıfları yalnızca

¹⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2010, s. 76 vd.

¹⁶ Ronald C. Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, XVI/2-3, Leiden 1973, s. 191 vd. Kredinin Anadolu şehirlerindeki yaygınlığı için bkz. Jennings, s. 210. Galata Şer'iyeye Sicillerinde bu konuda sayısız örnek bulunmaktadır.

¹⁷ İncalcık, a.g.m., s. 130.

¹⁸ İncalcık, a.g.m. Bir diğer kurumsal yapı olan Avarız akçesi vakıfları da zaman zaman faizle ihtiyaç sahiplerine kredi vermekteydi. Ankara örneği için bkz. Özer Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul 2012, s. 81 vd.

¹⁹ Genç, a.g.e., s. 90-91.

²⁰ İsmail Kurt, *Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul 1996; Tahsin Özcan, *Üsküdar Para Vakıfları*, Ankara 2003, s.283; Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36 (Ankara 2004), s. 82 vd.

sivillere kredi sağlayan bir banka numunesi olarak görmek doğru değildir. Zira bir çalışmada zikredildiği üzere devletin vatandaşlarından avarız vergisini tahsil etmesinin ana unsurlarından biri para vakıflarıydı²¹. Ayrıca bu vakıfların zamanla sarraflara nakit tedarik ederek ve ikincil bir sermaye piyasası oluşturarak ucuz kredi temin eden kurumlara dönüştükleri görülmektedir²².

Madalyonun diğer tarafındaki sarraflara dair XIX. yüzyıl öncesine ait bilgiler şimdilik sınırlıdır²³. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılarla yapmış olduğu anlaşma sarraflar için bağlayıcılık taşımakta, ama aynı zamanda Osmanlı ekonomik sistemine entegre olmalarını da sağlamaktaydı. XV. yüzyıla ait kayıtlarda sarraflara dair bilgilerin varlığı bu meslek dalının faaliyetlerinin çok eskilere dayandığını ortaya koymaktadır²⁴. Devlet XVI. yüzyıldan itibaren kısa vadeli ihtiyaçları ve iltizam sisteminin finansmanı için sarraflardan yararlanmaktaydı²⁵. XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında Osmanlı idaresinin girdiği finansal krizler kreditor sarrafları daha önemli hale getirdi²⁶.

Sarraflarla ilgili yapılan çalışmalarda genellikle ve haklı olarak iltizam sistemi içerisindeki yerleri vurgulanmıştır²⁷. Bilhassa mâlikane sisteminin uygulanmaya başlanması ile birlikte peşin para (muaccele) tedarikçisi olarak sarrafların ehemmiyetinin XVIII. yüzyıldan itibaren artmasına odaklanılmıştır. Mültezimlerin²⁸ neredeyse ana dayanak noktası haline gelmeleri üzerinden ve piyasa açısından değerlerinin altı çizilmiştir²⁹.

²¹ XVIII. yüzyıl uzun savaşlarının finansmanı için nakdi olarak alınan olağanüstü vergiler koyan Osmanlı yönetimi, bu vergileri tahsil edebilmek için nakde ihtiyaç duyan halkın para vakıflarından para çekmelerini teşvik etmekteydi (Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, İstanbul 2008, s. 197 vd.).

²² Sarraflara fon sağlayan para vakıflarına dair bkz. H. Veli Aydın, "Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1 (2014), s. 87 ve Murat Çizakça, *İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, İstanbul 1999, s. 117.

²³ Köse, a.g.t., s. 2.

²⁴ Sevgen, a.g.m., s. 47.

²⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul 2008, s. 141.

²⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 2000, s. 217 vd.; Haydar Kazgan-Toktamış Ateş-Murat Koraltürk, "Osmanlı Devleti'nde Finansal Faaliyetler ve Kurumlar: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e", *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi: Kuruluştan Cumhuriyet'e*, I, İstanbul 1999, s. 284 vd. XVIII. yüzyılın sonlarındaki önemleri için bkz. Canay Şahin, *The Rise and Fall of an Ayan Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizades (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 97-98.

²⁷ Mehmet Genç, "İltizam", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 155. Ancak bizim çalışmamızda kullanılan belgelere bakıldığında sarraf-mültezim münasebetini gösteren herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

²⁸ Sarraflar çoğu zaman mültezimlik yapan ayanlar için de ana sermaye kaynağı durumundaydı.

²⁹ Cezar, "Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 204; Seçil Uluşık, *A Nineteenth Century Sarraf in*

Galata Sarrafları mı, Galatalı Sarraflar mı?

Sarrafların Galatalılığı üzerinde durmak ve sarrafların XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Galata'dan taşındıkları düşüncesini gözden geçirmek gerekir. Zira takip eden yüzyılın başlarında önemli bir kısmının Suriçi'nde faaliyet göstermeleri tamamıyla finans çevreleri ile yakın temasta bulunmak niyetinden kaynaklanmaktaydı³⁰.

Osmanlı'nın son yüzyılında sarraflara *Galata Bankerleri* denmesindeki ana etken onların en başından beri Galata'da ikamet etmeleridir³¹. Yani Suriçi'nde olup da sonradan faaliyetlerini Galata'ya kaydırmış olmalarından dolayı değil, çok eskilerden beri Galata'da yaşadıkları için Galata Bankerleri tanımlamasının yapılmış olması kabul edilmelidir. Ancak Galata'da ikamet eden sarrafların en az Galata kadar ehemmiyetli Suriçi'ndeki ana ticaret merkezinde birer sarraf dükkanını açmış oldukları da unutulmamalıdır.

İncelenen mahkeme kayıtlarında 1700-1720 aralığında sarrafların Galata'da sâkin olduklarına dair bir ifadenin yer alması rastlantı değildir³². Yine incelenen dönemde sarrafların yalnızca Suriçi'nde yazıhanelerinin olmadığı Galata ve yakın çevresinde de bürolarının bulunduğunu kayıtlar zikretmektedir. Mesela bir belgeye göre sarrafların Galata ve Tophane'de dükkanları bulunmaktaydı³³. Yine Kırkor ve Bogos adlı ortak sarrafların ofisi Balık Pazarı Kapısı haricindeydi³⁴. Böylece sarrafların hem Galata'da hem de Suriçi'nde faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca ölen bir sarrafin tereke kaydının Galata kadılığı tarafından tutulmuş olması sarrafların ikamet yerlerinin Galata olduğuna işaret etmektedir³⁵.

the Ottoman Empire: Mıgırdıç Cezayirliyan, Koç Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 50 vd.; Çizakça, *a.g.e.*, s. 146-148 ve Nuran Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Sarrafların Mültezimlere Kefilliği", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, V/1 (2014), s. 295 vd.

³⁰ Bölükbaşı, *a.g.m.*, s. 19-96.

³¹ Sarrafların çoğu hem Galata'da yaşamakta, hem de burada sarraflık yapmaktaydı. Mesela, Ağyazar veled-i Musik adlı sarraf mahkeme kaydında belirtildiği üzere "...Galata'da Karaköy Kapısı dahilinde..." sarraflıkla uğraşmaktaydı [*Galata Şer'iyeye Sicilleri* (bundan sonra *GŞS*), nr. 250, s. 70]. Buna mukabil Galata dışında ikamet eden bazı sarraflar da yok değildi. Örneğin, Azarya veled-i Mardros ise "...mahmiye-i İstanbul'da Balkapanı kurbunda..." ikamet etmekteydi (*GŞS*, nr. 249, s. 60). Yine Aknahos veled-i Asvader adlı sarrafin ise "...İstanbul'da Rüstem Paşa kurbunda sakin..." olduğu kayıtlıdır (*GŞS*, nr. 236, s. 128).

³² Bu ifade incelenen hemen her mahkeme kaydında zikredilmektedir.

³³ Galata voyvodasının sarraflara ait dükkanları kapatması hakkında bkz. 15 Muharrem 1120 (6 Nisan 1708), *GŞS*, nr. 202, s. 106.

³⁴ *GŞS*, nr. 219, s. 56, 21 Receb 1125 (13 Ağustos 1713).

³⁵ *GŞS*, nr. 247, s. 15, 5 Şaban 1130 (4 Temmuz 1718).

Gayrimüslimlerin Sarraflığı

Konu ile alakalı çalışmalarda sarraflık yapan gayrimüslim Osmanlı tebaasının gerek Yahudi, gerek Rum ve gerekse Ermeni olduğu sıklıkla beyan edilmektedir. XVIII. yüzyıla kadar mesleğin icrasında Yahudilerin ağırlığı hissedilmekle birlikte bu yüzyıldan itibaren Ermeniler başı çekmeye başladı³⁶. Gerçekten de bu çalışmada yer alan vesikaların neredeyse tamamı Ermeni sarraflara işaret etmektedir. Yalnızca bir kayıt bir Yahudi sarrafla alakalıdır. Bu bakımdan Yahudi sarraflara dair kısa bir tafsilat vermek faydalı olacaktır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda sarrafların önemli bir kısmı Yahudi idi³⁷. İmparatorluğun farklı şehirlerinde profesyonelce kredi veren birçok Yahudi'ye rastlamak mümkündür³⁸. Takip eden yüzyılda ve sonrasında ise ağırlığın Ermeni ve Rumlara kaydığı görülmektedir³⁹.

Bahsedildiği üzere 1700-1720 aralığında sarrafların hemen hemen tamamının Ermeni olması yanında yalnızca bir Yahudi sarrafa tesadüf edildi. İstanbul'da sarraflık yapan Yasef veled-i İlya, Galata'da sakin es-Seyyid Mehmet Çelebi'ye temin ettiği kredi karşılığında adı geçen şahsın emekli maaşına vekalet yoluyla sahip olacaktı. Kredi geri ödemesi bitene kadar İstanbul gümrük mukataasından emekli maaşını Yahudi sarraf tahsil edecekti⁴⁰.

Sarraflık Gedigi

Galata mahkemesi kayıtları sarrafları bir "taife" olarak nitelendirir. Taifeden anlaşılması gereken husus sarrafların bir esnaf örgütü yani gedik meydana getirmiş olmalarıdır⁴¹. Sarrafların gedik kurallarına göre hareket ettiklerini gösteren bir mahkeme kaydına göre beş sarraf⁴², Galata voyvodası Mehmed Ağa

³⁶ Ermeni sarraf listeleri için bk. Bölükbaşı, a.g.m. ve Ali Akyıldız, "Sarraflık", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 163.

³⁷ Sevgen, a.g.m., s. 49 vd. ve Daniel Panzac, "International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century", *JMES*, 1 (1992), s. 203.

³⁸ Ancak sadece Osmanlı Yahudilerini ana kredi kaynağı olarak kabul etmenin doğru olmayacağını belirten Haim Gerber'in görüşleri için bkz. "Jews and Money-Lending in the Ottoman Empire", *The Jewish Quarterly Review*, LXXII/2 (1981), s. 105 vd.

³⁹ Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler*, İstanbul 2011, s. 6; Süleyman Kaya, a.g.t., s. 43 ve Çiçek, a.g.m., s. 274, 16n.

⁴⁰ *GŞS*, nr. 235, s. 42, 10 Muharrem 1128 (5 Ocak 1716).

⁴¹ Gedik için bkz. Ahmet Akgündüz, "Gedik", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 541-543 ve John Robert Barnes, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, Leiden 1987, s. 50 vd.

⁴² Bu sarrafların adları Aleksan veled-i Cazer, Agop veled-i Hacaver, Semol veled-i Aremye, Evhan veled-i Saradi ve Asvader veled-i Agop idi.

b. Ali ile ilgili şikayetlerini belirtmek üzere dava açtılar. Buna göre, voyvoda sarraflardan kanuni olmayan yollardan para talep etti⁴³. Para verilmemiş olacak ki voyvoda sarrafların dükkanlarını kapatarak gözdağı vermek istedi. Oysaki ellerinde kendilerinden herhangi bir para talep edilmemesine dair bir ferman bulunmaktaydı. Ayrıca sarraflar Divan-ı Hümayun'a başvurduklarını da beyan ettiler. Galata kadısı bu şikayetleri haklı gördü. Voyvodanın tavrının ve girişimlerinin yanlış olduğuna dair karar verildi⁴⁴.

Sarraf gediğine XVII. yy. sonlarında tesadüf edilmektedir. Devlet sarrafları biraz da Osmanlı ekonomik yapısında meydana gelen değişimlerin etkisiyle sisteme entegre etmek istedi. Devletin para siyasetinde önemli bir yerde konumlanan sarrafların bir yerde devlet izni ile çalışması anlamına gelen gediğe sahip olması belli prosedürlere bağlandı⁴⁵. Devlete gerektiği anda sarraflara müdahale etme imkanı sağlandı.

Osmanlı idaresinin sarraflık mesleği üzerindeki en önemli denetleme ve düzenleme aracı kuşkusuz gedik sistemi içerisinde çalışmalar yapabilmelerine izin vermesinde yatmaktadır⁴⁶. Ayrıca gediğe sahip olabilmek için sarrafın güvenilirliği, bir kefilinin olması, çalışacağı bir dükkanının ve odasının bulunması gibi şartlar devletin sarraf gediğine verdiği önemin bir göstergesidir⁴⁷.

Piyasalar üzerinde bir hayli etkiye sahip bu meslek dalının kontrol edilmek istenmesi geleneksel Osmanlı ekonomik anlayışı ile çelişmemektedir. Bu nedenle sarrafların Galata'da çalışabilmeleri için sarraf gediğine sahip olmaları daha doğrusu mesleği icra edebilmesinin resmîyet kazanması için Osmanlı yönetimi tarafından onaylanması gerekmektedir. Gediği olan sarrafların sayısı belliydi. Devletin bu konuda oldukça ihtimamlı davrandığı vakidir. Herkese verilmeyen sarraflık gediğinin yalnızca piyasalar için faydalarından değil ama aynı zamanda devlet-sarraf münasebetlerinin ehemmiyetinden de kaynaklanmış olduğunu belirtmekte yarar vardır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında gedikli sarraflar yanında gediksiz olarak çalışmasına izin verilen sarraflar da bulunmaktaydı⁴⁸. Devlet bu sarrafları kontrol

⁴³ Belgedeki ifade şu şekildedir: "...*celb-i mal için hilâf-ı şer-i şerîf akçe talebiyle...*"

⁴⁴ GŞS, nr. 202, s. 106, 15 Muharrem 1120 (6 Nisan 1708).

⁴⁵ Bölükbaşı, a.g.m., s. 24 vd. ve Şahiner, a.g.t., s. 68 vd.

⁴⁶ Köse, a.g.t., s. 16 vd.

⁴⁷ Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul 2013, s. 88.

⁴⁸ Bölükbaşı, a.g.e., s. 89-90.

altında tutmakta, kayıt altına almakta idi. Ayrıca bu sarrafların çoğu gedikli sarraflarla ortak olarak çalışmaktaydı⁴⁹.

1691-1733 arası dönem sarrafların devlete karşı sorumlulukları açısından istikrarsız bir dönem olarak kabul edilse de bu çalışmada bahsi geçen sarrafların gediksiz ve kontrol dışı olabileceklerini varsaymak doğru olmayacaktır. Sarraflara ait Galata mahkemesinde kayıtlı anlaşma ya da davaların yasal süreçler içerisinde gerçekleşmesi adı geçen sarrafların bir kısmının gedikli olma ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca ilgili mahkeme kayıtlarında sarraf gedikleri ile ilgili bilgiler mevcuttur. Mesela bir ferman suretinde Galata, İstanbul, Tophane ve Üsküdar'daki sarrafların sayısı kırk olarak verilmektedir⁵⁰.

Gedik sahipliği sıkı kontrollere tabiydi ve belirli bir mali güce ulaşma şartı bulunmaktaydı. Ayrıca mesleki bir inisiyatifin varlığına rağmen gediğin el değiştirmesi usulü imkan dahilindeydi. Mesleğini icra etmek istemeyen bir sarraf gediğini bir başkasına satma hakkına sahipti. Böyle bir devir işlemi anlatan bir mahkeme kaydına göre Agop veled-i Serkez adlı sarraf gediğini 420 kuruşa Mıgırdıç veled-i Yogos'a sattı. Sarraf dükkanını ve sarraflık gediğini satan Agop'un dükkanında şu eşyalar bulunmaktaydı: Bir demir sandık, üç akçe tahtası, beş adet dirimle birlikte vezne, bir hasır ve bir minder⁵¹.

Sarrafların Gayrimüslimler ile Kredi İlişkileri

Sarraflar hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler ile kredi münasebetleri kurmuşlardır. Sarrafların kredi verdiği şahısların çoğunlukla esnaf ve tüccar olduğu görülmektedir. Toplumun diğer meslek veya statü grupları ile olan münasebetlerine dair bir mahkeme kaydına rastlanmamıştır. Oysa ki aynı yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlarda sarraflar, Osmanlı toplumunun bir çok kesimi ile kredi münasebeti içerisinde bulunmaktaydı⁵².

Sarrafların gayrimüslimlere kredi vermelerine dair incelenen döneme ait eldeki ilk mahkeme kaydına göre Semul Ermiye adlı sarraf, habbaz Erakim'e

⁴⁹ Kaya, *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, s. 44.

⁵⁰ GŞS, nr. 238, s. 143, 1129 (1716). Ayrıca 1714 tarihli ferman için bkz. Cezar, "Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 182.

⁵¹ GŞS, nr. 210, s. 45, 26 Rebiülevvel 1123 (14 Mayıs 1711). Daha geç tarihli benzer bir sarraf gediği satışı ve Galata mahkemesi kaydı için bkz. Sevgen, a.g.m., s. 54.

⁵² Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 179.

bir yıl önce 40 kuruş kredi verdi. Ancak borç ödenmediği için sarraf mahkemeye başvurdu⁵³. Bir diğer kredi anlaşmazlığında sarraf Nikagoz veled-i Kenan, Panos veled-i Nabet'e mahkeme gününden 20 ay önce 50 kuruşluk kredi açtı. Ancak geri ödeme gerçekleşmedi. Mahkeme huzurunda yüzleştiklerinde borçlu alacaklının haklı olduğunu beyan etti ve kredisini ödemesi hususunda kadı tembihini dinledi⁵⁴.

Benzer bir kayıta ise sarraf Aleksan veled-i Cazer, Serkes veled-i Vonek'e mahkeme gününden 75 gün önce 576 kuruş kredi verdi. 76 kuruşu almasına rağmen 500 kuruş için Serkes'ten ses çıkmayınca Cazer, mahkemeye başvurdu⁵⁵. Yine Palaş veled-i Nuhrat adlı sarraf zımmî Nikola veled-i Yorgi'ye iki ay ara ile 350 kuruş ve 250 kuruş olmak üzere toplamda 600 kuruş kredi verdi. Ancak dört buçuk yıl geçmesine rağmen geri ödeme yapılmadı⁵⁶. Diğer örnekler ise Sarraf Anbarsem veled-i Ohan, fırıncı ortaklar Nikogos'a 19.584 akçe ve Kazer'e 31.915 akçe kredi verdiği⁵⁷, Sarraf Balaş, zımmî Yemandi veled-i Yorgi'ye 675 kuruş kredi verdiği⁵⁸, Sarraf Velud Mıgırdıç, bir Ermeni olan Kagor veled-i Melkun'a muhtelif zamanlarda parça parça olmak üzere toplamda 120 kuruş kredi verdiği⁵⁹, Sarraf Lazari veled-i Mercan, Nikola veled-i Yani'ye 300 kuruş kredi temin ettiği⁶⁰, Sarraf Ağyezer veled-i Musik, Ermeni Toma veled-i Hacadur'a 127 kuruş 30 akçe kredi sağladığı şeklindedir⁶¹.

Sarrafların Müslümanlar ile Kredi İlişkileri

Sarraflar Müslümanlara da kredi temin etmekteydi. Mesela, müteveffa hal-laç Süleyman Çelebi ibn-i Mehmed'in Nihayet veled-i Avanes adlı sarrafa 26 kuruşluk kredi borcu bulunmaktaydı. Sarraf borcunu Süleyman Çelebi'nin terekesinden talep etti. Ancak terekeye vâsilik yapan kadın bunu inkar etti. Sarraf iki Müslümanı şahit olarak gösterdi. Şahitlerin ikrarı üzerine borcun sarrafa ödemesine karar verildi⁶².

⁵³ GŞS, nr. 197, s. 51, 27 Zilhicce 1116 (22 Nisan 1705).

⁵⁴ GŞS, nr. 200, s. 130, 14 Muharrem 1118 (28 Nisan 1706).

⁵⁵ GŞS, nr. 205, s. 27, 8 Rebiülevvel 1121 (18 Mayıs 1709).

⁵⁶ GŞS, nr. 218, s. 49, 14 Receb 1125 (6 Ağustos 1713).

⁵⁷ GŞS, nr. 219, s. 71, 6 Şevval 1125 (26 Ekim 1713).

⁵⁸ GŞS, nr. 224, s. 120, 4 Şaban 1126 (15 Ağustos 1714).

⁵⁹ GŞS, nr. 227, s. 40, 21 Zilhicce 1126 (28 Aralık 1714).

⁶⁰ GŞS, nr. 247, s. 31, 27 Safer 1131 (19 Ocak 1719).

⁶¹ GŞS, nr. 250, s. 70, 4 Şaban 1134 (20 Mayıs 1722).

⁶² GŞS, nr. 208, s. 3, 23 Receb 1122 (17 Eylül 1710).

Bir diğer kayda göre Bogos veled-i Aleksan adlı sarraf, Mehmed Beşe b. el-Hac Hüseyin'e 60 kuruş kredi verdi. 7 kuruşunu sonradan aldı. Ancak kredinin geri kalanı ödenmediği için mahkemeye başvurdu⁶³. Yine yelkenci İsmail Çelebi b. Abdullah adlı şahıs, sarraf Semul'dan 260 kuruş kredi aldı⁶⁴. Müteveffa Ömer Çelebi, ölmeden önce sarraf Aknahos'tan bir yıl vadeli 600 kuruş kredi aldı⁶⁵. Yine aynı şahıs adı geçen sarrafın oğlundan da 600 kuruş kredi tedarik etti⁶⁶. Benzer şekilde tütüncü el-Hac Ebubekir b. Mehmet ölmeden önce sarraf Simaven veled-i Mazaroz'dan 100 kuruş kredi temin etti⁶⁷. Kasap İbrahim Beşe b. Abdullah, sarraf Ağyazer veled-i Musik'den 80 kuruş kredi aldı⁶⁸. Müteveffa tütüncü Ömer Beşe b. Abdullah, hayattayken sarraf Agop veled-i Haçok'dan 44 kuruş kredi aldı⁶⁹. Ali Reis b. Selim, boğularak ölmeden önce sarraf Azarya veled-i Mardros'tan 300 kuruş kredi temin etti⁷⁰.

Sarraflar ve Ortaklık

Sarraflar ortaklık şirketi kurarak piyasa şartlarına karşı daha dirençli ve sermaye bakımından güçlü hale gelmek amacındaydılar⁷¹. XVIII. yüzyıl başlarında ortak sarrafların varlığını ortaya koyan kayıtlara rastlanılması bu kanıyı desteklemektedir. Mesela, Kirkor veled-i Asvader ile Bogos veled-i Aleksan ortaklıktı. Bu iki ortak, bakkal Dimitri veled-i Anaştas'a 100 kuruş kredi verdi⁷². Yine Balas veled-i Marharet ile Maderdi veled-i Mercan ve Nazar veled-i Mercan ortaklık üzereydiler. Bir mahkeme kaydında, Marko veled-i Kasper ve Yevon veled-i Andırya ve Gavril veled-i Erakil'in üç ortak sarraf oldukları belirtilmektedir⁷³.

⁶³ GŞS, nr. 219, s. 36, 26 Cemaziyelahir 1125 (20 Temmuz 1713).

⁶⁴ GŞS, nr. 235, s. 4, 18 Ramazan 1128 (5 Eylül 1716).

⁶⁵ GŞS, nr. 236, s. 102, 6 Rebiülevvel 1129 (18 Şubat 1717).

⁶⁶ GŞS, nr. 236, s. 128, 15 Rebiülahir 1129 (29 Mart 1717).

⁶⁷ GŞS, nr. 239, s. 17, 26 Cemaziyelahir 1129 (7 Haziran 1717).

⁶⁸ GŞS, nr. 244, s. 64, 11 Şevval 1131 (27 Ağustos 1719).

⁶⁹ GŞS, nr. 248, s. 56, 5 Zilhicce 1132 (8 Ekim 1720).

⁷⁰ GŞS, nr. 249, s. 60, Gurre-i Zilhicce 1133 (23 Eylül 1721).

⁷¹ Pamuk, *Paramın Tarihi*, s. 218.

⁷² GŞS, nr. 219, s. 56, 21 Receb 1125 (13 Ağustos 1713). Bu iki sarrafın Bağdasar veled-i Hahak adlı başka bir ortakları daha bulunmaktaydı [GŞS, nr. 231, s. 79, 27 Cemaziyellevvel 1128 (19 Mayıs 1716)].

⁷³ GŞS, nr. 224, s. 120, 10 Şaban 1126 (21 Ağustos 1714).

Bir Aile Şirketi Olarak Sarraflık

XIX. yüzyılda sarraflığın bir aile şirketi haline gelmesinin ilk numunelerine XVIII. yüzyılın başlarında rastlansa da aslında sarraflık bazı aileler için babadan oğula geçen bir meslek dalı haline gelmişti⁷⁴. Mevcut mahkeme kayıtlarında kardeş sarraflar arasında ortaklığa dayanan bir iş ilişkisi bulunduğu görülmektedir. Mesela sarraf Asveder veled-i Bogos, iki kardeşi Kazer ve Lemkon ile sarraflığı bir aile işletmesi şeklinde yürütmekteydi⁷⁵.

Sarraflar ve Sermaye Tedariki

Sarrafların para işletebilmeleri için belirli bir mali güce erişmiş olmaları gerekiyordu. İlk anda sahip oldukları sermayeyi kredi işlemleri için kullanmaktaydılar. Ancak sermayenin yeterli gelmediği durumlarda bazen piyasadan kredi aldıkları da görülmektedir⁷⁶. Buradaki temel amaç faiz vererek ve borçlanarak elde ettikleri fonları yine faiz koyarak işletmekti. Böylece sarrafların temel düzeyde de olsa birer finansal aracı durumuna geldiği kabul edilmelidir⁷⁷. Burada dikkat çekilecek olan durum, sarrafların bilhassa XVIII. yüzyılın ikinci yarısında para vakıflarından gerçekleştirdikleri kredi temini münasebetidir. Sarraflar para vakıflarını dikkate değer biçimde finans kaynağı olarak kullanmaktaydı⁷⁸.

Konu ile alakalı belgelerde kredi alan sarraflara dair bilgiler mevcutsa da kurumsal kredi temininden daha ziyade şahsî para tedarikinin varlığı göze çarpmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse; Sarraf Ağazer veled-i Losek, Divriğili olup Galata'da misafir olarak bulunan Kanber Bey bin Mehmed'den 155 kuruş kredi aldı. Kanber Bey bir müddet sonra öldü. Yasal varisi olduğunu mahkemede kanıtlayan büyük oğlu Mehmed Beşe sarraftan parayı tahsil etti⁷⁹.

Kredilerin Hukukiliği

Sarrafların kredi işlemlerinde hangi hukukî enstrümanları kullanarak hareket ettikleri mahkeme kayıtlarına yansıyan örneklerden ortaya konabilmektedir. Buna göre finans piyasası için İslamî kurallara göre uygulayabilecekleri birçok kredi ve geri ödeme yöntemi kullanılmaktaydı.

⁷⁴ Cezar, "Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 180.

⁷⁵ GŞS, nr. 231, s. 19, 22 Cemaziyelahir 1127 (25 Haziran 1715).

⁷⁶ Kaya, *Karz İşlemleri*, s. 204 vd.

⁷⁷ Kaya, *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, s. 55 vd. ve Köse, *a.g.t.*, s. 34.

⁷⁸ Şahiner, *a.g.t.*, s. 33 vd.

⁷⁹ GŞS, nr. 23, s. 24, 1 Cemaziyelevvel 1128 (23 Nisan 1716).

Sarraflar piyasa için kredi kaynağı olarak hareket ederken yasal uygulamalar dairesinde hareket etmekteydi. Kredi münasebetlerini gösteren mahkeme kayıtlarının varlığı bu bakımdan anlamlıdır. Bunun yanında kredi verme/alma süreçlerinde birçok hukukî enstrümanın kullanılması sarrafların faizle para işleten ve kanun dışı yollardan para kazananlar olarak görülmesinin gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Sarrafların ve kredi taliplilerinin hangi hukukî vasıtalarla kredi işlemlerini resmileştirdikleri aşağıda açıklanmıştır:

Temessük: Kredi veren sarraflar kredinin resmileşmesi için *temessük* düzenlemekteydiler⁸⁰. Bir nevi senet olarak değerlendirilmesi gereken temessüklerde borç miktarı ile vadesi gibi bilgiler yer almaktaydı. Mesela, Yelkenci İsmail Çelebi b. Abdullah, sarraf Semul veled-i Armiye'den 260 kuruş kredi almış ve bir borç temessükü düzenlenmişti⁸¹.

Karz-ı şer': Sarrafların piyasaya verdikleri kredi, hukukî işleyişte *cihet-i karz-ı şer'* olarak nitelendirilmektedir. Karz bir borç verme şekli olarak faizli ya da faizsiz olabilirdi⁸². Ancak sarrafların verdiği bu tip kredileri (karz) hukuken faiz getiren borçlanma olarak kabul etmek gerekmektedir.

Şahitlik: Sarraflar kredi verirken temessük düzenlemekteydi. Ancak kendilerini güvende hissedecekleri diğer bir hukukî yol ise kredi temini işlemi esnasında bunu şahitler huzurunda yapmalarıydı. Herhangi bir olumsuz gelişme durumunda temessük senedi ve şahitler sarrafların işini bir hayli kolaylaştırmaktaydı. Buna dair ilk kayıta hallaç müteveffa Süleyman Çelebi ibn-i Mehmed'in Nihayet veled-i Avanes adlı sarrafa 26 kuruşluk kredi borcu bulunmaktaydı. Sarraf borcunu Süleyman Çelebi'nin terekesinden talep etti. Ancak terekeye vasilik yapan kadın bunu inkar etti. Sarraf iki Müslümanı şahit olarak gösterdi. Şahitlerin ikrarı üzerine kredi borcunun sarrafa ödenmesine karar verildi⁸³. Diğer bir kayıta ise sarraf Palaş veled-i Nuhrat, 600 kuruşluk kredinin yalnızca 250 kuruşunu kabul eden Nikola adlı zimmînin yalancı olduğunu yine kendisi gibi sarraflık yapan Matyoz veled-i Markoz ile Kirkoz veled-i Okoz'u şahit göstererek ispatladı⁸⁴.

⁸⁰ Cezar, "Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", s. 198.

⁸¹ GŞS, nr. 235, s. 4, 18 Ramazan 1128 (5 Eylül 1716). *Deyn temessükü* ibaresi bu makalede kullanılan birçok belgede geçmektedir.

⁸² Kaya, *Karz İşlemleri* ve Jennings, a.g.m., s. 186.

⁸³ GŞS, nr. 208, s. 3, 23 Receb 1122 (17 Eylül 1710).

⁸⁴ GŞS, nr. 218, s. 49, 14 Receb 1125 (6 Ağustos 1713).

Şahitler daha çok sarraflardan kredi alıp ölen şahısların terekesinden borcun tahsil edilmesi durumunda devreye girmektedir. Mahkeme kayıtları bu hususta birçok veri içermektedir. Mesela bir grup Müslüman şahit, ortak iki sarraftan kredi sağlayan ve sonrasında ölen Dimitri adlı bir zımmînin kefil olan Anaştaş'ın kredi anlaşması yapılırken kefil olduğuna şahitlik etti⁸⁵. Yine kredi aldıktan sonra ölen Ömer Çelebi b. Recep Ağa'nın varisleri, sarrafin parayı talep etmesi üzerine borcu inkar ettiler. Sarraf şahit göstererek alacaklı olduğunu ispatladı. 600 kuruşluk borcun sarrafa ödenmesine karar verildi⁸⁶. Benzer şekilde tütüncü el-Hac Ebubekir b. Mehmed, sarraf Simaven veled-i Mazaroz'dan 100 kuruş kredi temin etti ise de akabinde öldü. Sarraf parasını terekesinden talep etti. Ancak varisler borcu kabul etmedi. Bunun üzerine Simaven iki Müslüman şahit göstererek borcun varlığını ispat etti⁸⁷. Yine Perencan veled-i Zeker, müteveffa olan el-Hac İbrahim b. Mustafa adlı şahsın 530 kuruşluk kredi borcunu varislerinden talep etti. İnkâr edildiği için iki Müslümanı şahit göstererek borcun verilmiş olduğuna dair karar aldırdı⁸⁸. Diğer bir kayda göre, vârisiz ölen Nikola veled-i Yorgi'nin terekesi beytül mâle kaldı. Sarraf Lazari veled-i Mercan hâlikin kendisine 300 kuruş kredi borcu olduğunu ileri sürdü ve terekesinden talep etti. Beytül mâl idarecileri inkar ettiyse de iki Müslümanı şahit gösteren Lazari, kredi verdiğini ispatlamayı başardı⁸⁹. Benzer şekilde Agop veled-i Haçok adlı sarraf, tütüncü Ömer Beşe b. Mehmed'in varislerinden talep ettiği 44 kuruşu alamayınca şahit gösterdi⁹⁰.

Kefillik: Sarrafların borç işlemlerinde teminat sağlamada kullandıkları yöntemlerden biri kefillik usulüydü⁹¹. Mesela Avanos adlı zımmî, sarraf Aleksan veled-i Harz'dan aldığı 620 kuruşluk krediye oğulları Bedros ve Bogos'u kefil olarak gösterdi⁹². Buna göre kredinin vadesi geldiğinde parayı ödememesi durumunda ya da ölmesi halinde para kefillerden talep edilmekteydi. Kefillerden kre-

⁸⁵ GŞS, nr. 219, s. 56, 21 Receb 1125, (13 Ağustos 1713).

⁸⁶ GŞS, nr. 236, s. 102, 6 Rebiülevvel 1129 (18 Şubat 1717).

⁸⁷ GŞS, nr. 239, s. 17, 26 Cemaziyelahir 1129 (7 Haziran 1717).

⁸⁸ GŞS, nr. 239, s. 90, 22 Zilhicce 1129 (27 Kasım 1717).

⁸⁹ GŞS, nr. 247, s. 31, 27 Safer 1131 (19 Ocak 1719).

⁹⁰ GŞS, nr. 248, s. 56, 5 Zilhicce 1132 (8 Ekim 1720). Ömer Beşe'de 40 kuruş alacağı olan bir başka sarraf Aslan veled-i Ermiye aynı şekilde hareket ederek şahitlerin ifadeleri doğrultusunda borcunu Ömer Beşe'nin varislerinden talep etti [GŞS, nr. 248, s. 57, 5 Zilhicce 1132 (8 Ekim 1720)]. Bedros veled-i Oseb adlı sarraf da aynı surette 30 kuruşluk borcunu Ömer'in varislerden talep etti [GŞS, nr. 248, s. 61].

⁹¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 303; Jennings, *a.g.m.*, s. 187; Çiftçi, *a.g.m.*, s. 86.

⁹² GŞS, nr. 219, s. 68, 22 Ramazan 1125 (12 Ekim 1713).

dinin tahsil edildiğine dair bir örnek de mevcuttur. İki ortak olan sarraf Bogos ve Kirkor, bakkallık yapan Dimitri'ye 100 kuruş finans sağladılar. Dimitri bir buçuk yıl önce öldüğünden parayı bu kredi işlemine kefillik eden Anaştaş adlı zımmiden talep ettiler. Anaştaş kefilliği kabul etti ve parayı iki sarrafa tamamen ödedi⁹³.

Rehin ve İpotek: Sarrafların kredilendirme işlemlerinde dikkat çekici diğer bir usul ise rehin uygulamasıdır⁹⁴. Sarraflar böylece tedarik ettikleri finansmanın geri dönüşünün garanti altına alınmasını sağlamaktaydılar. Ayrıca rehne aldıkları şeylerin değişkenlik gösterdiği belgelerden anlaşılmaktadır⁹⁵. Buna göre bu tür işlemlerde ticarî emtianın rehin bırakıldığı görülmektedir. Mesela Avanos veled-i Melkeşet adlı zımmî, sarraf Aleksan veled-i Harz'dan 620 kuruş kredi aldı. Kredinin 150 kuruşunu ödedi. Geriye kalan 470 kuruşu 31 gün içerisinde ödemeyi taahhüt etti. Ödeyememesi durumunda ise 8 pastav renkli çukayı sarrafa rehin bıraktı. Süre dolduğunda borç ödenmemişse ve rehlin fekki mümkün olmamışsa mahkemede naib olduğu beyan edilen Toros veled-i Karz çukaları satacak ve borcu kapatacağı⁹⁶.

Kredi alan tarafın rehin için bazı eşyaları rehin gösterebildiği durumlar da mevcuttur. Mesela bir mahkeme kaydına göre kredi alan bir şahıs bazı eşyalarının rehin olarak alıkonulmasını kabul etmekteydi⁹⁷. Rehin münasebetlerinde kullanılan diğer bir yöntem ise değerli kağıtların rehne konulmasıdır. Mesela sarraf Semul'dan borç alan İsmail Çelebi, bir borç temessükü düzenlemiş, ayrıca bir *hazine tezkiresini* rehin olarak sarrafa bırakmıştı⁹⁸.

Taşınmazların da bazen rehne konu olduğu anlaşılmaktadır⁹⁹. Ancak burada dikkatli olmakta yarar vardır. Zira bu tarz rehin işlemlerini faiz ile birlikte düşünmek gerekmektedir. Vesikalarda *bey' bi'l-istiğlal* olarak geçen ifade aslında gizli ve hileli bir faiz işleminin varlığını ortaya koymaktadır¹⁰⁰. Sarrafların rehin alma işlemlerine ve faiz kazançlarına dair bütün ayrıntıları veren bir mah-

⁹³ GŞS, nr. 219, s. 56, 21 Receb 1125 (13 Ağustos 1713).

⁹⁴ Jennings, a.g.m., s. 187; Çiftçi, a.g.m., s.86.

⁹⁵ Şahiner, a.g.t., s. 33-34; Özcan, a.g.e., s. 304.

⁹⁶ GŞS, nr. 219, s. 68, 22 Ramazan 1125 (12 Ekim 1713).

⁹⁷ GŞS, nr. 218, s. 49, 14 Receb 1125 (6 Ağustos 1713).

⁹⁸ GŞS, nr. 235, s. 4, 18 Ramazan 1128 (5 Eylül 1716). Hazine tezkiresi hazineden para çıkışı olacağını gösteren senetlerdi (Mübahat Kütükoğlu, "Tezkire", *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 74). Bu tezkireye sahip olanın Osmanlı hazinesinden alacağı olurdu. Yani bu tezkirenin bir para değeri bulunmaktaydı.

⁹⁹ Genellikle gayrimenkul olarak bırakılan rehinlere dair bkz. Özcan, a.g.e., s. 304.

¹⁰⁰ Bey' bi'l-istiğlal için bkz. Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2008, s. 227-228.

keme hükmüne göre, Mahmud Ağa b. İbrahim adlı şahıs, sarraf Erakil veled-i Renan'dan 115 kuruş kredi sağladı. Borca karşılık olarak evini sarrafa ipotek ettirdi¹⁰¹. Rehin süresi 61 gün olarak açıklandı. Mahmud Ağa evi sarraftan 5 kuruşa kiraladı. Toplamda 120 kuruşluk bir alacak ortaya çıktı. Vade dolduğunda paranın teslim edilmemesi halinde evin satışı ve borcun ödenmesi için Mahmud Ağa, es-Seyyid Ali Ağa'ya vekalet verdi.

Para Takası: Sarraf Balaş, Merhum Hayreddin Ağa vakfına ait, *icare-i muaccele* ile kullanımı Yemandi veled-i Yorgi adlı zimmîye ait olan Galata'da Sultan Beyazıd mahallesindeki vakıf evini, *ücret-i misliyesinden* daha fazla bir paraya kiraladı. Yemandi'nin hukukî işlerini yürüten vekili Yenaki veled-i Dimitri, kiralanın evden dolayı ücret-i misliyeyi ve akçe faizini (*murabaha*) Balaş'tan talep etti. Ancak sarraf ödemeye yanaşmayınca aralarında anlaşmazlık yaşandı. Araya giren uzlaştırıcılar sayesinde Balaş, evin kirasından dolayı 325 kuruş ödemeyi kabul etti. Önceden Yemandi'nin Balaş'a 675 kuruş borcu olduğundan kira parası ile borç takas edildi. Sonuçta Yemandi'nin sarrafa 350 kuruş daha borcu olduğu taraflarca kabul edildi ve bu anlaşma mahkeme kayıtları arasına girdi¹⁰².

Takas hususunda elde mevcut olan diğer bir kayda göre, İstanbul gümrük mukataasından günlük on beş akçe emekli yevmiyesi bulunan es-Seyyid Mehmed Çelebi, İstanbul'da sarraflık yapan Yahudi Yasef veled-i İlya'dan bir keresinde 8.208 ve bir keresinde 2.400 akçe olmak üzere toplamda 10.608 akçe kredi aldı. Borcuna karşılık olarak emekli yevmiyesini adı geçen mukataa idarecilerinden takas usulü ile tahsil etmesi için Yahudi sarrafa vekalet verdiğini beyan etti¹⁰³.

Vade: Vade verilen kredinin geri ödemesinin ne kadar süre içinde yapılacağı belirlenmekteydi¹⁰⁴. Sarraflar kredinin vadesi dolduğunda eğer ödeme yapılmamışsa dava açıyorlardı¹⁰⁵. Bu bakımdan belgelerde zikredilen kredi anlaşmasının tarihi sarraflar tarafından bilerek ve vurgulanarak belirtiliyor ve katipler mahkeme defterlerine kaydediyordu.

Vade, borç ilişkilerinde oldukça önemliydi. Zira sarrafların sağladıkları finansmanı ne kadar faizle geri alacakları kredinin vadesi ile yakından alakalıydı.

¹⁰¹ "...be tarikü'l-istiğlâl bey ü teslim..." [GŞS, nr. 244, s. 30-31, 15 Cemaziyelahir 1131 (5 Mayıs 1719)].

¹⁰² GŞS, nr. 224, s. 120, 4 Şaban 1126 (15 Ağustos 1714).

¹⁰³ GŞS, nr. 235, s. 42, 10 Muharrem 1128 (5 Ocak 1716).

¹⁰⁴ Jennings, a.g.m., s. 186.

¹⁰⁵ Para vakıflarında da aynı sorun mevcuttur. Vadesi geldiği halde ödenmeyen krediler için açılan davalar hakkında bkz. Çiftçi, a.g.m., s. 86.

Bunun dışında kredi anlaşmaları yapılırken mahkemede zikredilen kredi tarihleri sarrafların paralarını geri almada sorun yaşayıp yaşamadıklarının anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır. Mesela bir kayda göre sarraf Palaş veled-i Nuhrat, Nikola veled-i Yorgi adlı zimmiye mahkeme gününden dört buçuk yıl önce 350 kuruş, bu tarihten iki ay sonra 250 kuruş toplamda 600 kuruş kredi verdi. Sarrafın bu kadar uzun süre ile borç para vermesi düşündürücüdür. Muhtemelen borçludan aldığı rehinlere güvendi. Fakat ödeme bir türlü olmayınca mahkemeye başvurdu¹⁰⁶.

Vade süresi yapılan anlaşma gereği çok kısa olabildiği gibi, daha uzun süreleri de kapsayabiliyordu. Mesela bir kredi örneğinde vade yalnızca 31 gündü¹⁰⁷. Bazen kredi sözleşmelerinde vadenin belli olmadığı ya da yazılmadığı da görülmektedir¹⁰⁸. Bu durum yanıltıcı olmamalıdır. Zira, kredi münasebeti olan taraflar muhtemelen borcun hangi vade süresince ödeneceğine dair sözlü olarak anlaşılıyorlardı.

Feragat: Sakızlı Nikorazi ile Reis Nikola adlı şahıslara 1.000 kuruş kredi veren ortak sarraflar Marko veled-i Kasper, Yevon veled-i Andırya ve Gavril veled-i Erakil parayı geri alamadılar. Çünkü adı geçen borçlular kayıptılar ve kendilerinden haber alınamıyordu. Borçluların vekili olan Ahmed b. Veli ile bir anlaşma yapan sarraflar 400 kuruşlarını kurtardılar; ancak 600 kuruştan vazgeçtiklerini kadı huzurunda onayladılar¹⁰⁹. Benzer bir davada Kagor adlı Ermeni'den 120 kuruşluk kredi borcunun 30 kuruşunu önceden teslim alan sarraf Mıgırđıç, 90 kuruşunu talep etti. Kagor bunu inkar etti. Araya giren tavassutçular Kagor'un 30 kuruş ödemesi hususunda tarafları anlaştırdılar. Böylece sarraf 60 kuruştan vazgeçmiş oldu¹¹⁰. Azarya veled-i Mardros adlı sarraf boğularak ölen Ali Reis b. Selim adlı şahısta bulunan 330 kuruşluk kredi alacağı için mahkemeye başvurdu. Aracıların devreye girmesiyle Ali Reis'in mirasçıları ile sarraf arasında bir anlaşma yapıldı. Sarraf 200 kuruşluk yeni kredi geri ödemesini kabul etti. 130 kuruştan vazgeçtiğini mahkemede beyan etti¹¹¹.

Havale: Sarrafların kredi borçlanmalarına dair mevcut örneklerde kredinin havale edilmesi işlemi de doğrudan sarrafların aldıkları fonların geri ödenmesi ile ilgilidir. Mesela Mıgırđıç adlı Ermeni sarrafın, Kagor adlı Ermeni'de 30 ku-

¹⁰⁶ GŞS, nr. 218, s. 49, 14 Receb 1125 (6 Ağustos 1713).

¹⁰⁷ GŞS, nr. 219, s. 68, 22 Ramazan 1125 (12 Ekim 1713).

¹⁰⁸ Mesela bkz. GŞS, nr. 219, s. 71, 6 Şevval 1125 (26 Ekim 1713).

¹⁰⁹ GŞS, nr. 224, s. 120, 10 Şaban 1126 (21 Ağustos 1714).

¹¹⁰ GŞS, nr. 227, s. 40, 21 Zilhicce 1126 (28 Aralık 1714).

¹¹¹ GŞS, nr. 249, s. 60, Gurre-i Zilhicce 1133 (23 Eylül 1721).

ruşluk alacağı bulunmaktaydı. Sarraf, bu paranın kendisinin borcu bulunan Lemk adlı Ermeni'ye ödenmesi hususunda havale işlemi yaptırdı¹¹². Sarrafların alacaklı olduğu durumda da havale işlemi gerçekleşmekteydi. Örneğin, sarraf Semul'dan 260 kuruş kredi sağlayan İsmail Çelebi, bu paranın 180 kuruşunu Laz Mehmed adlı şahıstan alması hususunda sarrafla havale anlaşması yaptı¹¹³.

Faiz: Sarrafların kredi ilişkilerinde faiz en önemli kâr kalemiydi. Faizin çoğu zaman örtülü de olsa sarraflar tarafından paranın işletilmesi yoluyla bir kâr unsuru olarak piyasaya hakim olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir¹¹⁴. Faiz için kullanılan terimler aşağıda bahsi geçen mahkeme kayıtlarında zikredildiği üzere *ribh* ve *zamm*dır. Ayrıca *muamele-i şer'iyye* terimi de faiz yerine ikame edilmektedir¹¹⁵. Bunlara *faide*, *istirbab* ve *devr-i şer'iyye*yi de eklemek gerekir¹¹⁶.

Faiz oranlarının ne kadar olduğuna dair belirli bir rakam vermek mümkün değildir. Bu konuda yapılmış olan birçok değerli çalışmada değişik faiz oranları verile gelmektedir¹¹⁷. Faiz oranlarının bu kadar değişkenlik göstermesinde o zamana ait ekonomik koşulların etkisinin olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. %10 ila %30 arasında değişen oranlar görülebildiği gibi¹¹⁸, %12 ile %24 arasında faiz işletildiğine dair bilgiler de mevcuttur¹¹⁹. Halil İnalçık'a göre bilhassa kırsal kesimde faizin %50'lere çıktığı zamanlar olmuştur¹²⁰. Jennings'e göre ise XVII. yüzyıl başlarında Kayseri'de verilen kredilerde %20 oranında bir faiz işletilmekteydi¹²¹. XVIII. yüzyıl başı ile sonlarına doğru Selanik'teki para vakıfları %12 ile %15 aralığında faiz uygulamaktaydı¹²².

Faizin hangi oranda işletildiği hususunda krediyi alanla veren arasındaki anlaşmanın etkili olduğuna dair bir izlenim edinildiğini belirtmekte yarar vardır.

¹¹² GŞS, nr. 227, s. 40, 21 Zilhicce 1126 (28 Aralık 1714).

¹¹³ GŞS, nr. 235, s. 4, 18 Ramazan 1128 (5 Eylül 1716).

¹¹⁴ Yavuz Cezar, piyasalardaki kredi işlemlerinde kullanılan faiz için "gizli faiz" tabirini kullanmaktadır. Bu konuda bkz. "Eyüp'te Para ve Kredi".

¹¹⁵ Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, XV/29 (2010/2), s. 98.

¹¹⁶ Jennings, a.g.m., s. 187.

¹¹⁷ Şahiner'in XVIII. ve XIX. yüzyıllar için belirlediği faiz oranları bulguları için bkz. *a.g.t.*, s. 46-47.

¹¹⁸ Çiçek, a.g.m., muhtelif yerler.

¹¹⁹ Ariel Salzmann, *Measures Of Empire Tax-farmers and the Ottoman Ancien Regime, 1695-1807*, Columbia University, 1995, s. 201.

¹²⁰ İnalçık, a.g.m., s. 139.

¹²¹ Jennings, a.g.m., s. 184.

¹²² Aydın, a.g.m., s. 89 vd.

Bu nedenle sarrafların kredi işlemlerinde ne kadar kâr elde ettiklerini belirlemek mümkün değildir.

Piyasa şartlarında faizin hangi oran üzerinden hesaplandığını tayin etmek kolay görünmemektedir. Zira kredi münasebetlerinde sarraf kârının ne kadar olduğunu mevcut belgeler belirtmemektedir. Sarraflar mahkemede kredi işlemini hukukileştirirken faizi de hesaplayarak borç miktarını kaydettiriyorlardı. Bu nedenle anapara ile faiz ayrımı yapmak mümkün olamamaktadır. Yine de aşağıda görüleceği üzere sarrafların faiz aldıklarına dair veriler bulunmaktadır.

Süleyman Kaya, devletin faizde üst sınır olarak %15 oranını kabul ettiğini belirtmektedir¹²³. Ancak sarraflar devlet işleri ile ilgili görevler aldıklarından dolayı askerî sınıftan sayıldıklarından bu faiz oranının biraz üstünde faiz çalışmalarına devlet izin vermektedir¹²⁴. Nitekim bazı mahkeme kayıtlarındaki örneklere bakılacak olunursa %25'e varan bir faiz oranının hesaba katıldığı görülecektir. Mesela bir sarraftan on yıl önce alınan ve ödenmeyen 200 kuruşa 60 kuruş *zamm* (%30'un üzerinde) ilave edilmişti¹²⁵. Yine kredi ilişkilerinde faizin varlığını gösteren bir diğer mahkeme kaydında faizle kredi veren değil de alan iki sarrafın hikayesi anlatılmaktadır¹²⁶. Buna göre Kalyoncu İbrahim Çavuş b. Abdullah kimse si olmadan öldüğünden terekesine beytümâl el koydu. Galata voyvodası, sarraf olan Ağyazar veled-i Musik ile Erakil veled-i Kano'nun İbrahim Çavuş'tan 600 kuruş borç aldıklarını belirledi. Voyvoda, Galata mahkemesinde borcu talep etti. Sarraflar paranın 100 kuruşunun faiz olduğunu iddia ederek beytümâl idaresine 500 kuruş ödediler. Ayrıca 100 kuruşun faiz olduğuna dair İbrahim Çavuş'un şahitler huzurunda açıklama yaptığını beyan ettiler. Şahitleri mahkemeye getirerek durumu dile getirmelerini sağladılar. Mahkeme 100 kuruşun faiz olduğuna hükmetti. Böylece alınan kredinin %20'si faiz olarak hesaplanmıştı¹²⁷. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu miktarı %20 faiz üzerinden alan sarrafın parayı işleteceği ve kâr elde edeceği, bundan dolayı sözü edilen faiz oranının %20'den daha yüksek olacağı hususudur¹²⁸.

¹²³ Kaya, a.g.m., s. 121 vd.

¹²⁴ Akyıldız, a.g.m., s. 164 ve Kaya, *Karz İşlemleri*, s. 183.

¹²⁵ Zam olarak kaydedilen miktarı faiz olarak kabul etmek gerekir [*GŞS*, nr. 235, s. 4, 18 Ramazan 1128 (5 Eylül 1716)].

¹²⁶ *GŞS*, nr. 246, s. 93, 10 Cemaziyelevvel 1132 (11 Nisan 1718).

¹²⁷ "...meblâğ-ı mezbûr 600 kuruşun 100 kuruşu ribhdür deyub...".

¹²⁸ Kaya, sarrafların düzenli olarak piyasadan kredi aldıklarından dolayı faizin daha çok %10 düzeylerinde seyredeceğini ifade etmektedir. Bu hususta bkz. *Karz İşlemleri*, s. 205.

Sonuç

Son söz olarak bu mütevazı çalışmada, XVIII. yy. başlarında Galatalı Ermeni sarrafların piyasalardaki kredi işlemlerini ele alındı. Hem Ermeni sarrafların XVIII. yüzyıl başlarında Galata'daki kredi işlemlerinin tahlili yapıldı, hem de bu esnaf grubunun hangi hukukî ve iktisadî unsurları kullanarak işlerini yürüttükleri ortaya konuldu.

Dikkat çekici ilk nokta mahkeme kayıtlarına da yansıdığı üzere kredi işlemlerinin resmileştirilmesi olmuştur. Bunun için temessük düzenlenmesi, vadelen-dirme, borcun havalesi gibi birçok kredi işlemi uygulaması devreye sokulmuştur. Vurgulanması gereken diğer bir nokta ise sarrafların kredi ilişkilerinde kanunlara uygun yolları kullanmış olmalarıdır. Muhtemel kayıt dışı kredi münasebetlerinin olabileceği varsayılsa da sarrafların yasal zeminde hareket etmiş olmaları kendileri açısından daha güvenilir bir ortama yol açmıştır. Böylece resmiyete dökülen kredi işlemleri parasal konularda adları çıkmış olan sarrafların toplumsal katmanlardaki kabul edilebilirlik düzeylerini sağlama almıştır.

Sarrafların piyasaya verdikleri kredilerin miktarları incelendiğinde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve sonrası dönemlerde finansman sağladıkları miktarlara göre küçük ve orta ölçekli oldukları görülmektedir¹²⁹. Yine incelenen örneklerde 1700-1720 aralığında Osmanlı askerî sınıfına mensup olanların sarraflarla münasebetlerine rastlanmamıştır. Kredilerin daha çok esnaf ve tüccar tarafından kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin sarraflarla kredi münasebeti kurduğu gözlemlenmektedir. Galata gibi parasal işlemlerin ve para sirkülasyonunun üst düzeyde olduğu bir ticaret merkezinde sarrafların -ve para vakıflarının- tefecilik yapanları engellemede önemli bir rol üstlendiğini ayrıca belirtmek gerekir. Sarrafların sermayelerinin büyüklüğü hakkında mevcut kayıtlara bakarak bir sonuca ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Nakdî gücü (sermayeleri) düşük ya da yüksek olan sarrafların sermayelerinin sınırlarını belirleyebilmek için daha başka verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Mesela sarrafların terekelerine dayanarak yapılacak olan çalışmalar bu alana bir açılım sağlayacaktır.

¹²⁹ Oysaki aynı yüzyılın ikinci yarısındaki sarraf kredilerinin bir hayli yüksek olduğu görülmektedir (Kaya, *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, birçok yerde).

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Galata Şer'iyeye Sicilleri, nr. 191-250.

Yayınlanmış Eserler

Akgündüz, Ahmet, “Gedik”, *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 541-543.

Akyıldız, Ali, “Sarraflık”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 163-165.

Aydın, H. Veli, “Selanik’te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1 (2014), s. 87-106.

Barnes, John Robert, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, Leiden 1987.

Başarır, Özlem, “Diyarbakır Voyvodası Mustafa Ağa’nın Terekesi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Bilgi*, sayı 65 (2013), s. 23-46.

Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.

Bölükbaşı, Ömerül Faruk, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2013.

_____, “İstanbul Sarrafları (1691-1835)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 30 (İstanbul 2014), s. 19-96.

Cezar, Yavuz, “18. Yüzyılda Eyüp’te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

_____, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Sarraflar”, *Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 179-207.

Çiçek, Kemal, “Diplomat, Banker ve Tüccar: 18 Yüzyıl Başlarında Larnaka’da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXI (İstanbul 2001), s. 269-283.

Çiftçi, Cafer, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 36 (Ankara 2004), s. 79-102.

Çizakça, Murat, *İslam Dünyası’nda ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Eken, Galip, “19. Yüzyılda Ankaralı Sarraf Esnafına Dair Bazı Bilgiler”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, I, Ankara 2012, s. 185-191.

Ergenç, Özer, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2000.

_____, “İltizam”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 154-158.

Gerber, Haim, “Jews and Money-Lending in the Ottoman Empire”, *The Jewish Quarterly Review*, LXXII/2 (1981), s. 100-118.

İnalçık, Halil, “Capital Formation in the Ottoman Empire”, *Journal of Economic History*, XXIX (1967), s. 97-140.

İpek, Nurdan, *Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

Jennings, Ronald C., “Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *JESHO*, XVI/2-3, Leiden 1973, s. 168-216.

Kaya, Süleyman, *18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi*, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

_____, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazarî ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

_____, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, XV/29 (2010/2), s. 91-132.

Kazgan, Haydar, *Galata Bankerleri*, Orion Kitabevi, İstanbul 1991.

_____, -Toktamış Ateş-Murat Koraltürk, “Osmanlı Devleti'nde Finansal Faaliyetler ve Kurumlar: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e”, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi: Kuruluştan Cumhuriyet'e*, I, İstanbul 1999.

Koyuncu, Nuran, “Osmanlı Devleti'nde Sarrafların Mültezimlere Kefillliği”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, V/1 (2014), s. 295-326.

Köse, Halil, *140 Numaralı Darphane Defterine Göre Osmanlı Devleti'nde Sarraflar*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Kütükoğlu, Mübahat, “Tezkire”, *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 73-74.

Kurt, İsmail, *Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Yayınları, İstanbul 1996.

Özcan, Tahsin, *Üsküdar Para Vakıfları*, TTK, Ankara 2003.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 2000.

_____, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

_____, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Panzac, Daniel, “International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire During the 18th Century”, *IJMES*, sayı 1 (1992), s. 189-206.

Reyhan, Cenk, *Osmanlı’da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Süslü, Özden-Nur Urfaloğlu, “Bir Osmanlı El Yazmasına Göre XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Meslekler”, 38. *ICANAS Bildiriler*, VI, Ankara 2012, s. 2865-2877.

Salzmann, Ariel, *Measures of Empire: Tax-farmers and the Ottoman Ancien Regime, 1695-1807*, Columbia University, 1995.

Sevgen, Necibe, “Nasıl Sömürüldük? Sarraflar”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 13.

Şahin, Canay, *The Rise and Fall of an Ayan Family in Eighteen Century Anatolia: the Caniklizades (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

Şahiner, Araks, *The Sarraf of İstanbul, Financier of the Empire*, Boğaziçi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

Uluşık, Seçil, *A Nineteenth Century Sarraf in the Ottoman Empire: Mıgırdıç Cezayirliyan*, Koç Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Ek 1

Galata Mahkeme Kayıtlarında Adı Geçen Ermeni Sarraflar (1700-1720)

1. Nikagoz veled-i Kenan	21. Bağdasar veled-i Hahak
2. Aleksan veled-i Cazer	22. Kirkor veled-i Astaver
3. Agop veled-i Hacaver	23. Ağazer veled-i Losek
4. Ohan veled-i Saradi	24. Semul veled-i Armiye
5. Asvader veled-i Agop	25. Aknahos veled-i Asvader
6. Nihayet veled-i Avanes	26. Serkiz veled-i Aknahos
7. Agop veled-i Serkiz	27. Parunak veled-i Agop
8. Palaş (Balaş) veled-i Nuhrat (Nerharet)	28. Ohan veled-i Avanes
9. Aleksan veled-i Harz	29. Simaven veled-i Hazaroz
10. Anbarsem veled-i Ohan	30. Perencan veled-i Zeker
11. Marko veled-i Kasper	31. Arakel veled-i Renan
12. Yevon veled-i Andırya	32. Ağyazer veled-i Musik (Muçık)
13. Gavril veled-i Arakel	33. Arakel veled-i Kano
14. Velud Mıgırdıç	34. Toros veled-i Kazer (Karabed)
15. Fazer veled-i Bogos	35. Nihabed veled-i Ermiye
16. Harabet veled-i Karaca	36. Lazari veled-i Mercan
17. Asdever veled-i Bogos	37. Agop veled-i Haçok
18. Gazar veled-i Bogos	38. Aslan veled-i Ermiye
19. Lemkon veled-i Bogos	39. Bedros veled-i Oseb
20. Bogos veled-i Aleksan	

Ek 2

Ermeni Sarrafların Verdikleri Krediler ve Miktarları

Defter no ve sayfa	Sarrafin adı	Borç verdiği kişi	Borç alanın mesleği	Borç Miktarı (kuruş)	Borcun verildiği tarih (mahkeme gününe göre önce)
GŞS, nr.197/s.51	Semul Ermiye	Erakim veled-i Semaven	habbaz	40	1 yıl
200/130	Nikagoz veled-i Kenan	Panos veled-i Nabet	Belirtilmemiş	50	20 ay
205/27	Aleksan veled-i Cazer	Serkis veled-i Vonek	Belirtilmemiş	576	75 gün
208/3	Nihayet veled-i Avanes	Süleyman Çelebi ibn-i Mehmed	hallaç	26	Belirtilmemiş
219/36	Bogos veled-i Aleksan	Mehmed Beşe b. el-Hac Hüseyin	Belirtilmemiş	60	Belirtilmemiş
219/49	Palaş veled-i Nuhrat	Nikola veled-i Yorgi	Belirtilmemiş	600	4,5 yıl
219/56	Kirkor veled-i Asvader Bogos veled-i Aleksan	Dimitri veled-i Anaştaş	bakkal	100	En az 1,5 yıl
219/68	Aleksan veled-i Harz	Avanos veled-i Melkeşet	Kumaş tüccarı (muhtemelen)	620	31 gün
219/71	Anbarsem veled-i Ohan	Ortaklar Nikogos veled-i Asvader ve Kazer veled-i Varagos	habbaz	Nikogos'a 19.548 (akçe) Kazer'e 31.915 (akçe)	Belirtilmemiş
224/120	Balaş veled-i Nerharat Ortakları Maderdi veled-i Mercan Ve Nazar veled-i Mercan	Yemandi veled-i Yorgi	Belirtilmemiş	675	Belirtilmemiş

GALATA'DA ERMENİ SARRAFLAR VE KREDİ İLİŞKİLERİ (1700-1720)

224/120	Marko veled-i Kasper Yevon veled-i Andırya Gavril veled-i Arakel	Sakızlı Nikorozi veled-i Bortuma ve Reis Nikola	Belirtilmemiş	1000	Belirtilmemiş
227/40	Velud Migirdiç	Kagor veled-i Melkun	Belirtilmemiş	120	Belirtilmemiş
235/4	Semul veled-i Armiye	İsmail Çelebi b. Abdullah	yelkenci	260	10 yıl
236/102	Aknahos veled-i Serkiz	Ömer Çelebi b. Recep Ağa	Belirtilmemiş	600	1 yıl
236/128	Serkiz veled-i Aknahos	Ömer Çelebi b. Recep Ağa	Belirtilmemiş	600	Belirtilmemiş
239/17	Simaven veled-i Hazaroz	el-Hac Ebubekir b. Mehmed	duhânî	100	Belirtilmemiş
239/90	Perencan veled-i Zeker	el-Hac İbrahim b. Mustafa	Belirtilmemiş	530	Belirtilmemiş
244/30-31	Erakil veled-i Renan	Mahmud Ağa b. İbrahim	Belirtilmemiş	120	61 gün
244/64	Ağyazer veled-i Musik	İbrahim Beşe b. Mustafa	kasap	80	Belirtilmemiş
247/31	Lazari veled-i Mercan	Nikola veled-i Yorgi	Belirtilmemiş	300	Belirtilmemiş
248/56	Agop veled-i Haçok	Ömer Beşe b. Abdullah	duhânî	44	Belirtilmemiş
248/57	Aslan veled-i Ermiye	Ömer Beşe b. Abdullah	duhânî	40	Belirtilmemiş
248/61	Bedros veled-i Oseb	Ömer Beşe b. Abdullah	duhânî	30	Belirtilmemiş
249/60	Azarya veled-i Mardros	Ali Reis b. Selim	gemici	330	Belirtilmemiş
250/70	Ağyazer veled-i Musik	Toma veled-i Hacadur	Belirtilmemiş	127	Belirtilmemiş